

Розділ 2

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНВЕСТУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ В УКРАЇНІ

2.1. Правовий режим технології як об'єкта інвестиційної діяльності

Очевидним є той факт, що сучасний стан економічного розвитку національної економіки потребує залучення додаткового фінансування, нових інтелектуальних доробок (інвестування) з боку як суб'єктів господарювання, так і населення. Але недостатній рівень розвиненості чинного законодавства, яке визначає правові механізми захисту прав та законних інтересів учасників відносин, пов'язаних із залученням указаних ресурсів, фактично відлякує зацікавлених осіб від участі в них. Саме тому головним завданням юридичної науки є розроблення та апробація механізмів захисту прав і законних інтересів осіб, які вкладають належні їм кошти чи інтелектуальні доробки (інвесторів) у сферу господарювання та національну економіку України.

Спробуємо стисло визначити, що ж саме становлять собою інвестиції та які головні визначальні риси сучасного правового регулювання інвестиційних відносин.

Відповідно до положень статті 1 Закону України «Про інвестиційну діяльність», інвестиціями є всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті якої створюється прибуток (дохід) або досягається соціальний ефект [1]. Такими цінностями можуть бути:

- кошти, цільові банківські вклади, паї, акції та інші цінні папери (крім векселів);
- рухоме та нерухоме майно (будинки, споруди, устаткування та інші матеріальні цінності);
- майнові права інтелектуальної власності;

- сукупність технічних, технологічних, комерційних та інших знань, оформлених у вигляді технічної документації, навиків та виробничого досвіду, що необхідні для організації того чи іншого виду виробництва, але не запатентовані («ноу-хау»);
- права користування землею, водою, ресурсами, будинками, спорудами, обладнанням, а також інші майнові права;
- інші цінності.

Інвестиції у відтворення основних фондів і на приріст матеріально-виробничих запасів здійснюються у формі капітальних вкладень [1].

В юридичній науці під інвестиціями прийнято розуміти майно та інтелектуальні цінності, що мають грошову оцінку та вкладаються в об'єкти господарської діяльності та інших сфер суспільного життя (науку, культуру, охорону здоров'я і т. ін.) [2, с. 7]; або ж майно та майнові права, а також інтелектуальну власність, які вкладаються інвесторами в передбачених законом формах в об'єкти інвестиційної діяльності з метою отримання прибутку або досягнення соціального ефекту [3]; чи майнові або речові права, які передаються одним власником іншому для організації, підтримки чи вдосконалення виробництва, в більшості випадків для отримання прибутку [4, с. 52].

Як видно з усіх наведених визначень та нормативних понять, однією з головних та визначальних характеристик інвестиції є її інтелектуальна складова, що має майнове втілення чи грошову оцінку. Означеними властивостями наділені в першу чергу об'єкти інноваційних відносин, серед яких особливо виділяється технологія як специфічний об'єкт суспільних відносин, здатний кардинальним чином змінити існуючий спосіб виробництва.

Спробуємо розглянути те, що становить собою технологія та об'єктом яких відносин вона є. Чи достатньо наявних правових механізмів для повноцінного інвестування технологій у національну економіку?

Досліджуючи всю еволюцію технологічного розвитку та особливості використання поняття технології в галузях прикладних наук, ми спостерігаємо відсутність одноставного розуміння сутності й тлумачення цього поняття. Термін «технологія» походить від двох грецьких слів: *techne* — мистецтво, майстерність, уміння, ремесло; *logos* — слово, наука, вчити, знання, вчення, — отже, за етимологією терміна це наука про вміння, ремесло [5, с. 22].

В економічних науках технологію розуміють як сукупність методів впливу знарядь праці на різноманітні властивості предметів праці, в результаті якого відбувається активна взаємодія людини з природою [6]. Технологія ж оброблення будь-якого предмета праці виражається в технологічному процесі, тобто в процесі фізичного, хімічного, механічного впливу знарядь праці на предмети праці. Технологічні процеси визначаються домінуванням технологічного способу виробництва (єдність продуктивних сил і техніко-економічних відносин), у межах якого відбувається техніко-економічне поєднання працівника із засобами виробництва. Розрізняють технологічний спосіб виробництва («технологічний уклад», «технологічна система»), що базується на ручній, машинній і автоматизованій праці, а отже, і відповідну технологію [7, с. 7–10].

Іноді в економічних працях подається визначення технології як сукупності застосованих на виробництві наукових знань [8, с. 5]. Технологію у виробничій сфері розуміють як сукупність наукових і технічних знань про прийоми та засоби виробництва, його організацію та управління в умовах посилення розподілу праці, розвитку застосування машин для отримання продукції з певними споживчими якостями [8, с. 16]. Або ж розглядають її як сукупність виробничих методів та процесів у певній галузі виробництва, а також науковий опис способів такого виробництва [9] чи як сукупність: (1) знань, відомостей про послідовність окремих виробничих операцій у процесі виробництва чого-небудь; (2) способів оброблення або перероблення матеріалів, виготовлення виробів, проведення різних виробничих операцій тощо [10].

У цьому ж секторі економіки поряд із поняттям «технологія» існує поняття технологічної системи, під якою розуміють об'єкт, який взаємодіє із зовнішнім середовищем, складається з великої кількості елементів, що взаємопов'язані між собою потоками й функціонують як єдине ціле із спільною метою — забезпечити економічно доцільне перероблення сировини на потрібну продукцію [11, с. 23]. У свою чергу, під потоками, що пов'язують між собою елементи технологічної системи, розуміють матеріальні, енергетичні, інформаційні функціональні зв'язки [5, с. 23].

У промисловості поняття «технологія» — це сукупність прийомів, способів отримання, обробки або переробки сировини, матеріалів, напівфабрикатів чи виробів, які використовуються в різноманітних галузях промисловості, в будівництві тощо. Під технологією також

(у цьому аспекті вона ототожнюється з технологічними процесами) розуміють самі операції добування, обробки, переробки, транспортування, складування, зберігання, які є основною складовою частиною виробничого процесу. До складу сучасної технології в промисловості також входить і технологічний контроль виробництва. Ще одним із значень указанного терміна є описи виробничих процесів, інструкції для їх виконання, технологічні правила, вимоги, карти, графіки та ін. [12]. Іноді технологію визначають як сукупність способів обробки або переробки матеріалів, виготовлення виробів, проведення різних виробничих операцій [13].

Питання, пов'язані з нормативним регулюванням технологій та особливостей їх обігу, не залишались поза увагою науковців. Але в юридичній науці не виробився однотайний підхід до розуміння сутності технології і жоден із науковців так і не подав цілісної моделі господарсько-правового регулювання відносин, пов'язаних зі створенням технологій, їх утіленням та обігом і подальшим інвестуванням, але певні теоретичні та практичні напрацювання щодо визначення окремих аспектів використання технологій зустрічаються в їх працях.

Так, Микола Тимофійович Пашута й Ольга Михайлівна Шкільнюк наводять поняття технології як спеціальної інформації, що необхідна для «розробки», «виробництва» або «використання» виробів [14, с. 58]. Це поняття є не повним, оскільки не характеризує всі її складники, не дає змоги визначити її як окремий об'єкт правового регулювання. Не можна зводити поняття технології лише до спеціальної інформації, оскільки при цьому ігнорується комплекс об'єктів, які фактично використовуються в складі технології. Це технологічні процеси, методи, способи виробництва, які, крім інформації, містять у собі цілу низку практичних напрацювань, а також усі прояви матеріального втілення технології.

При використанні такого підходу виникає закономірне запитання: якої форми набувають ці відомості, якщо вони практично втілені? Слід також сказати і про те, що згадані науковці визначають поняття «енергозбережної технології» як спеціальний метод виробництва продукції з раціональним використанням енергії.

В. В. Деречин, О. В. Богомолів, Є. І. Хреновськов визначають технологію як сукупність методів оброблення, виготовлення, зміни стану, властивостей, форми сировини, матеріалу чи напівфабрикату, що використовуються в процесі виробництва для одержання готової

продукції [15, с. 6–9]. Автори вказують на те, що за своєю природою технологія як система взаємопов'язаних елементів, які втілюють у собі працю, її предмет та засоби (засоби виробництва), є складовою всієї цивілізації [15, с. 5–10]. Проте, роблячи акцент на інформаційному складникові технології, ці вчені не враховують матеріальний бік технології, їх майже нерозривний зв'язок, не наводять прикладів та критеріїв їх класифікації, але зазначають, що розвиток технологій є безперервним процесом удосконалення машин, механізмів, приладів, пристроїв у різних галузях промисловості, які спрямовані на полегшення умов праці, підвищення продуктивності, зручності, комфорту тощо [16, с. 9]. Це, у свою чергу, свідчить про поверховий аналіз змісту технології і додатково підтверджує відсутність єдиного методологічного підходу до розуміння його сутності.

Деякі вчені досліджують поняття технології в широкому та вузькому розумінні. Зокрема, П. І. Завлін акцентує увагу на тому, що під технологією в широкому сенсі слід розуміти явища та прийоми, які пов'язані з отриманням нових знань про процеси переробки, обробки різноманітних середовищ. До зазначених «середовищ» належать не тільки матеріальні ресурси (наприклад: метал, пластмаса, скло, хімічні речовини, рослинна сировина, устаткування), але й нематеріальні ресурси (інформація, управління, фінансові послуги, проєктні та наукові розробки) [17, с. 55]. У той же час технологією у вузькому сенсі автор називає операції з видобування, переробки, транспортування, складування, збереження, передачі прав, пов'язаних із володінням, продажем та ін., що складають підсистеми загальної системи виробничого процесу [17, с. 56]. З описаною точкою зору можна погодитися тільки частково, оскільки при такому розподілі поза межами технології залишаються прилади та устаткування, за допомогою яких вона виконує основне своє призначення — виробництво певної продукції або надання послуг. У широкому розумінні аналізується лише інформація, яка буде отримана в результаті використання зазначених об'єктів [17, с. 55]. Одночасно із цим необхідно підтримати точку зору, запропоновану цим автором, оскільки в найбільш «загальному» розумінні технологія є сукупністю наукових відомостей, науково-практичної інформації, корисних знань про процеси, явища, закономірності та їх властивості, що виникають у процесі використання спеціальних технічних прийомів, способів, конструкцій, устаткування, обладнання, особливих речовин, матеріалів та ресурсів.

При визначенні технології не можна забувати і про те, що у своєму складі вона є неоднорідною, у зв'язку із чим вчені-економісти виділяють декілька видів продуктів, що є її складовими.

Так, російські вчені С. Д. Ільєнкова, Л. М. Голберг, С. Ю. Ягудін виділяють у технології три основні складові: (1) матеріальний продукт; (2) енергетичний продукт; (3) інтелектуальний продукт. До матеріального продукту належать: сировина, з якої виробляється продукція за допомогою технології, матеріали, за допомогою яких ця продукція набуває певного зовнішнього вигляду (наприклад фарба), і продукція, що в незмінному вигляді входить до складу виготовленої продукції (наприклад чорнило для кулькової ручки). До інтелектуального продукту входять складові технології, які через свої характеристики можуть отримати правову охорону як об'єкти права інтелектуальної власності, та охоронні документи, за допомогою яких вони отримують правову охорону. Енергетичний продукт становить собою енергетичні ресурси, що були витрачені на виробництво одиниці або партії продукції за допомогою технології. До складу витраченої енергії входять: (1) електрична; (2) трудова; (3) теплова; (4) звукова тощо [18, с. 181–182].

Уважаємо за доцільне доповнити вказану точку зору в частині, що стосується матеріального продукту, а саме щодо визначення кола його складових. До вже зазначених необхідно віднести також і матеріальне втілення технології. При виготовленні експериментального зразка технології створений цілісний механізм також буде частиною технології. У будь-якому разі при впровадженні чи простому конструюванні матеріальне втілення технології буде містити в собі всю інформацію та відомості про її головні «секрети». В жодному разі не можна залишати поза увагою вже створену (у фізичному сенсі) технологію. Така форма її існування вже відображає всі головні секрети та таємниці того інтелектуального об'єкту, який лежить в основі технології. Саме тому матеріальне втілення технології має бути обов'язковим елементом та входити до складу технології як об'єкту господарських правовідносин. Також, матеріальне втілення технології має стати важливим елементом трансферу (передачі) технологій.

Валентин Васильович Титов, зокрема, вказує на те, що під технологією слід розуміти насамперед систему інформації, що містить у собі наукові відомості, результати експериментів та дослідів, а також інформацію про способи та порядок використання технології. При цьому автор вважає неправильно загальноприйняту концепцію, згідно з якою

технологією є конкретний об'єкт предметного типу, а вказаний предмет матеріальної природи за своєю суттю є інновацією [19].

Складність та неоднозначність внутрішньої природи технології потребує спеціалізованого індивідуального підходу до формування правового режиму її використання. Серед запропонованих науковцями правових моделей, пов'язаних із подібними явищами, найбільш вдалою, на нашу думку, є модель, у якій застосовано поняття «синтезованого» («синтетичного») об'єкта правового регулювання, що його використовують В. Пантелеєв та В. Наумов стосовно об'єктів права інтелектуальної власності. До такої категорії відносять ті об'єкти правового регулювання, що є окремими самостійними об'єктами правовідносин, які вже захищені відповідними правовими механізмами. Але в результаті їх об'єднання з'являється абсолютно новий за своїми властивостями об'єкт, що має особливу цінність і може існувати тільки як наслідок поєднання всіх його складових [20]. До таких об'єктів відносять пісню як «синтезований» об'єкт правового регулювання, в якому поєднуються авторські права на музику, текст і суміжні права у вигляді права на виконання, а також інтернет-сторінки як файли особливого формату, в яких поєднуються авторські права на зображення, текст, розміщення певних засобів індивідуалізації та ін. [21]. Кожна з названих складових є окремим об'єктом правового регулювання, а в результаті їх поєднання створюється новий об'єкт, який завдяки своїм властивостям має змогу задовольнити ті вимоги «споживача», які не здатний задовольнити жоден із перелічених складових елементів, узятих окремо [22]. Аналогічними характеристиками наділена і технологія. Вона також є поєднанням об'єктів, які можуть бути захищені в рамках інших галузей права, а результат такого поєднання набуває абсолютно нових якісних характеристик, що здатні задовольнити зовсім інші потреби безпосередніх споживачів таких об'єктів. На наш погляд, називати таке поєднання вказаних елементів «синтетичним» є не досить правильним. Більш доцільно використовувати термін «синтезований» об'єкт правового регулювання, оскільки це поняття вказує на появу нових його якостей та властивостей. При цьому також не можна повністю відкидати і властивість «синтетичності», оскільки такий об'єкт створений штучно, з усвідомленою метою досягти можливих результатів. Саме тому технологію можна визначити як «синтезований» об'єкт, наділений «синтетичними» властивостями, і така специфіка віддзеркалюється на всіх етапах їх трансферу — від моменту створення до використання (втілення).

Загальні засади правового регулювання відносин, пов'язаних із використанням та обігом технологій, закріплені в окремих законодавчих актах. Так, Закон України «Про інноваційну діяльність» від 4 липня 2002 р. № 40-IV визначає її загальні особливості та природу, а Закон України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» від 14 вересня 2006 р.

№ 143-V [23] визначає правові основи регулювання відносин, пов'язаних зі створенням, утіленням та передачею прав на нові технології. Існує також низка нормативно-правових актів, що визначають риси державного управління процесами реалізації та використання технологій. Зокрема, Закон України «Про загальнодержавну комплексну програму розвитку високих наукоємних технологій в Україні» від 9 квітня 2004 р. № 1676-IV [24] закріплює організаційні та економічні заходи, за допомогою яких має бути досягнуто впровадження наукоємних технологій до виробничого сектору національної економіки. Існує також ціла низка підзаконних нормативно-правових актів, що регулюють окремі аспекти чи елементи тих суспільних відносин, що виникають із приводу створення, втілення та передачі прав на них. На жаль, ці нормативні документи не надають належного та цілісного правового регулювання всій сукупності суспільних відносин, що пов'язані з правовим режимом обігу технології. На сьогодні істотного вдосконалення потребують як основоположні методологічні аспекти та принципи правового регулювання вказаної галузі, так і окремі правові норми та механізми правозастосування, які стосуються окремих аспектів обігу технологій.

Слід зазначити, що чинні правові норми не відображають того змісту та не відповідають тим вимогам, що висувуються до них із боку суб'єктів господарювання [25]. Ще однією істотною проблемою господарського права на сьогодні є відсутність правового закріплення засобів, способів, прийомів державного регулювання створення, втілення, застосування «фундаментальних» технологій, організаційних та економічних важелів, направлених на державну підтримку їх використання, що в умовах постійної жорсткої конкуренції може призвести до втрати конкурентоспроможності національної продукції на світовому ринку.

Досліджуючи сутність та можливості технологій, слід згадати про їх поділ за критерієм ролі, яку вони відіграють чи можуть відігравати для суспільства та економічних відносин, з урахуванням їх значення в «технологічних укладах» (технологічних системах), а також внутріш-

нього «інноваційного потенціалу». На підставі зазначеного виділяють: 1) фундаментальні технології; 2) технології, що покращують вже наявні; 3) мікротехнології; 4) псевдотехнології [26, с. 9].

Найбільш корисними з них для економіки є ті, що мають фундаментальний (базовий, ключовий, визначальний) характер. Саме тому технологіям, що входять до складу такої групи, можна дати назву «фундаментальних». Спробуємо з'ясувати, у чому ж полягають їх фундаментальні властивості, за допомогою висвітлення найбільш характерних ознак, якими є:

(1) новизна (такі технології, як правило, базуються на нових відкриттях, що, у свою чергу, визначає потенційну здатність такої технології змінити наявний технологічний уклад);

(2) революційність (кардинальність змін, що настають з утіленням технології);

(3) незамінність (проявляється в тому, що без утілення та застосування такої технології не можливе настання позитивних змін та зрушень виробничого характеру);

(4) унікальність (кожна така технологія наділена певним комплексом позитивних характеристик і властивостей, яких не мають інші технології);

(5) немінучість настання економічних змін (проявляється в тому, що при реалізації технологій зміни суспільства та економічної системи обов'язково будуть). Як приклад втілення «фундаментальної» технології можна назвати застосування Г. Фордом технології виробництва автомобілів конвеєрним методом, що в подальшому були впроваджені майже в усі галузі економіки США; використання дифузійного апарата інженера Роберта (1865 р.) у цукровій промисловості; застосування процесу безперервного розливу сталі [19]. Виходячи з тієї ролі, яку відіграють «фундаментальні» технології, та їх потенціалу, першочерговим завданням державного управління економічним розвитком будь-якої держави є їх розробка, застосування і впровадження. У свою чергу, реалізацію вказаних процесів просто неможливо уявити без наявності чіткого правового середовища, яке б створювало належні засади такої реалізації та надавало б надійний захист прав та законних інтересів суспільних відносин, що безпосередньо з ними пов'язані.

Кожна технологія наділена потенційною здатністю змінити наявні економічні відносини, соціальні інститути і структуру суспільства. Кожна з них має власний внутрішній «потенціал», що є невід'ємною

ознакою її внутрішньої природи. Цей потенціал полягає в здатності технології бути основою для подальшого розвитку науково-технічного прогресу. Так, будь-яка технологія має привносити в економіку істотні позитивні зміни. Ці зміни направлені на створення нових товарів та послуг, суттєве зниження рівня витрат (ресурсних, енергетичних, трудових) для їх отримання (порівняно з наявним рівнем технологічного розвитку), що, у свою чергу, викликає необхідність зміни не тільки характеру праці, а й її ефективності та засобів. Такі зміни не можуть не почати взаємодію з науково-дослідною та освітньою сферами, які також не можуть функціонувати без істотного розвитку фундаментальних та прикладних наук. У результаті проходження всіх перелічених процесів ми отримуємо позитивні суспільно-економічні наслідки, настання яких привносить позитивні зрушення в життя цілої країни. Серед них слід виділити такі: (1) ускладнення засобів та системи праці потребує високоосвіченого персоналу, це стимулює розвиток спеціальної системи освіти та науково-дослідних установ; (2) істотне підвищення конкурентоспроможності виробленої продукції, товарів та послуг у кінцевому результаті приводить до залучення додаткового фінансового капіталу, що, у свою чергу, суттєво підвищує інвестиційний потенціал суб'єктів господарювання — резидентів; (3) зменшення витрат, пов'язаних із створенням того чи іншого товару або послуги, призводить до підвищеної «екологічності» самої технології.

Названий механізм «позитивності» впливу технології на економіку певної країни є загальним алгоритмом її використання, що неминуче повинен привести до настання вказаного вище суспільно-корисного результату. Саме він дозволяє окреслити «цінність» тієї чи іншої технології, а можливість досягти всі вказані результати або лише їх частину, ступінь «ймовірності» такого досягнення визначають її «ціну».

Особливо хотілося б зазначити, що в сучасному розумінні «технологія» — це ще і наука, і відповідна навчальна дисципліна, яка, використовуючи як загальнонаукові, так і спеціальні методи пізнання, визначає специфіку перебігу відповідних технологічних процесів. Можна зустріти таке визначення: технологія — це наука, яка займається питаннями отримання сировини та виготовлення з неї певної продукції й основне призначення якої — визначення фізичних, хімічних та інших закономірностей з метою використання у виробництві найбільш ефективних технологічних систем; як процесу послідовної зміни стану, властивостей, структури, форми та інших характерис-

тик предметів праці з метою виготовлення певної продукції [5, с. 23]. Предметом технології (як науки та навчальної дисципліни) є система уявлень, категорій, принципів та законів синтезу (проектування) ефективних технологічних процесів, які склалися в технології під час її становлення та розвитку [15, с. 13]. Ця наука вивчає параметричні, морфологічні (субстратні) та функціональні описи технології.

Ураховуючи те, що будь-яка технологія базується на нових знаннях, сучасних наукових роботах, результатах науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт, очевидним є той факт, що технологія пов'язана з об'єктами права інтелектуальної власності. Цей зв'язок є настільки тісним, що, на перший погляд, технологія постає звичайним об'єктом права інтелектуальної власності, але при більш детальному вивченні бачимо цілий ряд суттєвих розбіжностей, що дозволяють дійти висновку про їх відмінність. Об'єкти права інтелектуальної власності насамперед самі утілюють результати наукової і творчої діяльності, є одними з найбільш «наукоємних» об'єктів господарського обороту, що наділені потенційною здатністю забезпечувати досягнення високих економічних результатів від їх безпосереднього використання. Але ця галузь законодавства і права не може охопити своїм регулюванням повністю всю творчу діяльність і всі її об'єкти. Навіть сама по собі творча діяльність є поняттям набагато ширшим, аніж поняття «інтелектуальна діяльність» [27, с. 29–32]. Інакше кажучи, певний шар уже наявних суспільних відносин, що виникають із приводу використання вказаних об'єктів, не врегульований за допомогою правових норм [27, с. 32].

Створення технологій, безсумнівно, є творчою діяльністю, але чинне законодавство України, яке регулює відносини, пов'язані з використанням об'єктів права інтелектуальної власності, не відносить технологію до їх числа. І в межах такої галузі немає жодних посилань, що прямо чи опосередковано дозволяють дійти висновку про можливість її віднесення саме до таких об'єктів. Крім того, нормативна невизначеність місця технології не дає й підстав говорити про відсутність відношення між нею та іншими об'єктами права інтелектуальної власності. Так, цікавою є думка щодо цього О. Д. Святоцького, який пропонує надавати такого роду відносинам правову охорону за допомогою інших, не спеціальних (стосовно права інтелектуальної власності) норм [28, с. 32]. Визначення місця технології як окремого об'єкта господарського обороту є дискусійним питанням, що жваво обговорюється науковцями. На сьогодні щодо цього висловлюють-

ся протилежні погляди. Учені цивілістичного напрямку вважають, що технологія — це лише сукупність об'єктів права інтелектуальної власності і тому має бути захищена саме в рамках цієї галузі права як новий або ж комплексний об'єкт правового регулювання. Зокрема, С. Ю. Погуляев поділяє цю точку зору і, визначаючи технологію, зводить її до сукупності об'єктів права інтелектуальної власності [29, с. 5]. Автор хоч і вказує на розуміння технології в широкому і вузькому значеннях, проте залишає поза увагою цілу низку таких важливих її характеристик, як цілісність, неможливість виділення окремих її частин без втрати її комерційної вартості та інтегративність.

І в широкому, і вузькому значенні науковець обмежує технологію лише сукупністю знань та інформації.

Представники господарсько-правової науки вважають, що технологія не може бути лише об'єктом права інтелектуальної власності, оскільки такий підхід є однобічним і не враховує те, що вона є основним об'єктом інноваційного права як подальша розробка об'єктів права інтелектуальної власності [26, с. 242–286]. Її правове регулювання має бути закріплене в межах інноваційного та господарського права для належної підтримки її втілення з боку держави.

Як уже було визначено, об'єкти інтелектуальної власності є складовими частинами технології. За своєю природою вони є дуже різноманітними та охоплюють широку сукупність суспільних відносин [28, с. 35]. Але не всі з них мають потенційну здатність бути складовою технології, а тим більше визначати її характер та особливості. У зв'язку із цим виникає питання, які ж саме з об'єктів прав інтелектуальної власності можуть бути використані при створенні технології і яке значення вони мають?

Відповідно до положень ст. 1 Закону України «Про інноваційну діяльність України» інновації — це, в першу чергу, новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоспроможні технології, а потім уже продукція або послуги чи організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру. Отже, згідно із чинним законодавством України технологія належить до основних, визначальних об'єктів інноваційної діяльності. Тому важливим є встановлення співвіднесення інновацій та об'єктів права інтелектуальної власності.

Вадим Бабаєв, звертаючи увагу на прямий та безпосередній зв'язок між інноваційною діяльністю та інтелектуальною власністю, наводить класифікацію об'єктів права інтелектуальної власності за

таким критерієм, як ступінь залучення до інноваційної діяльності, та пропонує поділити всі об'єкти права інтелектуальної власності на три великі групи [5, с. 68–71]. Підсумовуючи, науковець виділяє об'єкти, що мають «потенційну» здатність увійти до складу інновацій, а саме: в авторському праві це: (1) науково-технічна інформація; (2) комп'ютерні програми; (3) компіляції баз даних; у промисловій власності: (1) винаходи; (2) корисні моделі; (3) промислові зразки; (4) комерційне (фірмове) найменування; (5) географічне зазначення походження товарів; (5) знаки для товарів та послуг; (6) топографії інтегральних мікросхем; (7) сорти рослин; (8) «ноу-хау» [30, с. 68–71].

На особливу увагу заслуговує точка зору, висловлена Юлією Євгенівною Атамановою, щодо співвідношення інновації та об'єкта права інтелектуальної власності [31, с. 62–90]. Автор вказує на те, що об'єкти права інтелектуальної власності є обов'язковими і визначальними складовими інновації. Інноваційний продукт має відповідати таким вимогам: (а) бути результатом науково-дослідної і (або) дослідно-конструкторської розробки; (б) супроводжуватися виготовленням експериментального зразка чи дослідної партії; (в) її визначальним елементом є певний об'єкт інтелектуальної власності; (г) він є результатом упровадження, реалізації такого об'єкта інтелектуальної власності; (г) на застосований об'єкт інтелектуальної власності повинен бути державний охоронний документ установленого зразка або ліцензія від його володільця; (д) такий об'єкт виробляється в країні вперше або якщо не вперше, то порівняно з іншим аналогічним продуктом, представленим на ринку, він є конкурентоспроможним і має суттєво вищі техніко-економічні показники [31, с. 67]. Говорячи про співвідношення об'єктів права інтелектуальної власності та інновацій, Ю. Є. Атаманова пропонує їх класифікацію за відповідністю інноваційним критеріям і, зокрема, виділяє такі види: (а) об'єкти права інтелектуальної власності, що повністю відповідають інноваційним критеріям (винаходи, корисні моделі, компонування (топографії) інтегральних мікросхем, сорти рослин, породи тварин); (б) ті, що потенційно можуть входити до інновацій (комп'ютерні програми, бази даних, «ноу-хау») [26, с. 272–280]. Такий погляд є обґрунтованим, оскільки відображає сутнісні характеристики як об'єктів права інтелектуальної власності, так і самої технології.

На нашу думку, є доцільним доповнити означену позицію та запропонувати власну класифікацію об'єктів права інтелектуальної власності залежно від тієї ролі, яку вони відіграють у визначенні фун-

кціональної спрямованості технології, і виділити серед них: (а) визначальні (кваліфікуючі) — винаходи, корисні моделі, нові сорти рослин та породи тварин; (б) другорядні — промислові зразки, «ноу-хау», твори, комп'ютерні програми; (в) допоміжні — засоби індивідуалізації товарів в обороті.

Саме така їх класифікація матиме вирішальне значення в ході конструювання державної технологічної політики і моделювання засобів безпосереднього впливу органів державної влади та місцевого самоврядування на суспільні відносини, пов'язані зі створенням, передачею прав і реалізацією технологій, з метою виявлення об'єктів впливу, підтримка яких дасть більший економічний ефект. Отримуючи певну градацію об'єктів права інтелектуальної власності, що потребують державного стимулювання в умовах нестабільного економічного розвитку, маємо реальну можливість спрямувати наявні засоби регулювання на ті об'єкти, які найбільше цього потребують.

Досліджуючи аспекти співвідношення технології та об'єктів права інтелектуальної власності, можна дійти висновку про те, що технологія не тільки нерозривно пов'язана з об'єктами права інтелектуальної власності, але й визначається останніми. Ступінь цього зв'язку настільки високий, що дозволяє віднести технологію до категорії саме таких об'єктів. При цьому виходимо з того, що технологія є цілісним об'єктом суспільних відносин, а на сьогодні в рамках права інтелектуальної власності технологія як окремий об'єкт — відсутня, вона може тримати захист лише за частинами в межах авторського права, права промислової власності, засобів індивідуалізації товарів і послуг, а також їх виробників у господарському обороті тощо. За своїми властивостями технологія розрахована на виробництво певного продукту (товару), що свідчить про наявність способів її комерціалізації ще на стадії планування та розробки.

У свою чергу, право інтелектуальної власності не дає можливості належним чином захистити права розробників технології при її впровадженні у виробничу сферу господарювання. У той же час технологія завжди складається з елементів — об'єктів права інтелектуальної власності. Їх властивості дозволяють здійснити всі необхідні дії для отримання відповідних охоронних документів та реалізації передбачених чинним законодавством засобів забезпечення і захисту належних їм прав та законних інтересів. Не можна також забувати і про такі її властивості, як системність, інтегративність, синтезований характер.

В юридичній науці є спеціальний термін, що характеризує специфічні об'єкти правового регулювання, які за своєю природою становлять систему інших об'єктів, тісно пов'язаних між собою. Мова йде про так звані синтетичні (синтезовані) об'єкти правового регулювання [20]. «Синтезованим» об'єктом правового регулювання є система об'єктів, що можуть бути відокремлено залучені до господарського обороту, проте їх спеціальне системне поєднання, ступінь внутрішньої інтеграції дозволяють їм у своїй сукупності задовольнити ті споживчі потреби, які вони не можуть задовольнити окремо.

При цьому їх поєднання має нерозривний характер, оскільки порушення цілісності системи складових «синтезованого» об'єкта призводить до повної втрати високого рівня споживчих якостей отриманого результату [22]. На нашу думку, технологія за своєю сутністю є «синтезованим» об'єктом права інтелектуальної власності, що має «синтетичний» характер. Ми виходимо з того, що, по-перше, технологія — це система складових, нерозривно поєднаних специфічними зв'язками, яка наділена ознаками «інтегративності». Це визначає повну автентичність характеристик «синтезованого» об'єкта і технології в частині системності поєднання й глибини взаємопроникнення складових. По-друге, всі частини технології поєднані між собою єдиним функціональним призначенням — виробництвом товарів/наданням послуг. Це вказує на особливий характер існуючих зв'язків та цільове (рольове) призначення елементів, що також підтверджує наявність спільних ознак порівнюваних об'єктів. У разі порушення встановленого порядку перебігу технологічних процесів таке призначення буде втрачено й не дасть можливості отримати очікуваний економічний ефект. По-третє, результат упровадження технології наділений такими споживчими властивостями, рівень яких не був відомий раніше, чи наявний рівень технологічного розвитку не давав можливості їх отримання; або ж використання технології дозволяє суттєво здешевити процес отримання такого результату; чи останній сам становить собою нову технологію. Такі властивості можуть бути досягнуті лише при цілісному використанні взаємопов'язаних внутрішніх елементів технології, що поєднані спеціальним чином на двох рівнях: (а) загальним алгоритмом її функціонування; (б) матеріально-просторовим поєднанням. Наявний результат використання вказує на особливу цінність поєднання частин у ціле, оскільки саме воно дозволяє отримати товар із підвищеними показниками конкурентоспроможності. По-четверте, поєднання складників технології

не є природним, воно створене внаслідок свідомих інтелектуальних дій її розробника, що вказує на її «синтетичний» характер. Об'єкт дослідження становить собою «штучний» об'єкт суспільних відносин, що був створений унаслідок науково-технічного розвитку і є продуктом діяльності людини. По-п'яте, технологія ґрунтується на об'єктах права інтелектуальної власності, які є її невід'ємною частиною та визначають основні техніко-економічні характеристики. По-шосте, об'єкти права інтелектуальної власності, внаслідок їх особливого поєднання та внутрішньої інтеграції, отримують свій подальший розвиток та практичне використання саме в складі технології. Вона надає можливість високого ступеня комерціалізації таких об'єктів, поєднує в одне ціле їх характеристики з метою отримання результату більш високого рівня, ніж той, що мав бути отриманий при розрізненому їх використанні.

Таким чином, технологія є синтезованим об'єктом права інтелектуальної власності, що має синтетичний характер; є системним поєднанням об'єктів права інтелектуальної власності, яке визначає найбільш істотні (сутнісні) характеристики технологічного процесу виробництва товарів чи надання послуг, полягає в подальшій розробці та вдосконаленні таких об'єктів, включає в себе конкретні шляхи його комерціалізації та отриманий досвід використання.

Слід звернути увагу, що фактично в ході розроблення (впровадження) технології може бути створено новий об'єкт права інтелектуальної власності — компонування складових (елементів) технології. Для належного функціонування технології недостатньо простого системного поєднання її складників, організації перебігу внутрішніх зв'язків, необхідно також дотриматися певних суворих правил компонування її частин в єдине ціле. У свою чергу, воно повинно мати два рівні: (1) функціональне поєднання складників визначене загальним алгоритмом роботи; (2) матеріально-просторове компонування елементів для втілення технології. Саме цей об'єкт містить у собі інформацію про основні техніко-фізичні особливості перебігу внутрішніх технологічних процесів, що в багатьох випадках визначатиме можливість відтворення головних складових технології. Порушення правил компонування технології призведе до відсутності ознак системності, цілісності, інтегративності. Правове регулювання компонування складових технології має відбуватися в рамках права інтелектуальної власності, оскільки за своєю природою воно є саме таким об'єктом, що здатний відтворити всі функціональні ас-

пекти технології внаслідок її високої інформаційної місткості. Цей об'єкт є одним із перспективних у своєму розвитку та необхідною передумовою створення ефективного правового поля для регулювання відносин, пов'язаних зі створенням, передачею прав та втіленням технології.

Визначаючи технологію як особливий об'єкт господарських правовідносин, передусім необхідно вказати, що сферою реалізації технології як окремого об'єкта правового регулювання має стати виробничий сектор економічних відносин, тобто, іншими словами, сфера господарювання — господарські правовідносини. Відповідно до положень ст. 3 Закону України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій», учасниками таких правовідносин є суб'єкти господарювання [23]. Слід сказати також і про те, що для відносин, пов'язаних зі створенням, передачею прав та втіленням технології, характерною є наявність специфічного об'єкта таких правовідносин — технології. Насамперед це сукупність систематизованої інформації, що містить у собі відомості про ті дії, які необхідно вчинити суб'єкту господарювання для її втілення, інформацію про процеси і послідовність перетворення речовин та енергії для досягнення визначеного технологією кінцевого результату. Таку інформацію доцільно поділити на декілька видів:

(1) науково-технічну інформацію про технологічні й конструктивні засоби, прийоми та методи реалізації технології;

(2) інформацію про той об'єкт права інтелектуальної власності, на якому базується така технологія;

(3) інформацію про характеристики останньої, наявність яких дозволяє зробити висновок про її цілісність і самостійність;

(4) інформацію, спрямовану на обґрунтування доцільності використання саме цієї технології, про її особливості та переваги, наявність попиту на результати її впровадження й аналогічних товарних пропозицій;

(5) інформацію про економічну раціональність реалізації (розрахунки потенційної здатності приносити прибутки, бізнес-плани, прогнози, аналітичні дослідження та ін.);

(6) інформацію про конкретні шляхи комерціалізації технології (мова йде про конкретні способи та прийоми впровадження індивідуально-визначеної технології в конкретний виробничий процес, що опосередковується у вигляді передавання спеціальних знань, навичок і вмій від розробників технології до осіб, що її реалізують);

(7) іншу специфічну інформацію, що пов'язана з окремим видом технології (наприклад, інформація, пов'язана з відповідністю технології наявним екологічним стандартам та вимогам).

Указані види інформації містяться в певних зовнішніх формах: записах, документах, технічних розрахунках, висновках, проектній документації, технічних описах, результатах науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт тощо — і опосередковують усі стадії технологічного циклу, починаючи з «ідеї» до рекомендацій, пов'язаних з особливостями її впровадження до виробничого сектору. Технологія на сучасному етапі має містити інформацію про її комерціалізацію, тобто про напрями, за допомогою яких здійснюється її впровадження у виробничу сферу, відомості про здатність результатів її реалізації (товарів та послуг) бути конкурентоспроможними на відповідних ринках. Мова йде про систему відомостей, які відображають розміри майбутнього економічного ефекту, що може бути отриманий від використання технології.

Для реалізації технології необхідно те, щоб вона містила відомості про особливості конструювання, використання, комерціалізації технології як товару та отриманої продукції, яка є її першою «товарною» формою участі в господарсько-правовому обороті. Сукупність відомостей, що входить до складу технології, вже дозволяє здійснити дії для її відтворення з урахуванням усіх конструктивних особливостей. З огляду на те, що інформаційне втілення технології вже містить усі її істотні та визначальні характеристики, вважаємо за необхідне визнання цього об'єкта зовнішньою формою (проявом) технології.

Слід урахувувати і те, що до складу технології входять і такі об'єкти, як прилади, верстати, устаткування, інші машини та механізми. Вони становлять собою реалізацію тієї інформації та відомостей, що були отримані внаслідок наукових та дослідно-конструкторських робіт. Іншими словами, це матеріальний бік, матеріальне втілення самої технології. Ця категорія охоплює як експериментальні зразки, так і конструювання (тиражування, серійне виробництво) самої технології її розробником чи власником прав на її відтворення та використання. Практичне втілення наукових знань, реалізація на рівні дослідних зразків чи серійного виробництва істотно підвищує комерційну здатність технології, надає їй ознаки «класичного» товару, знижує витратність її впровадження та ризикованість використання, підвищує її оборотоздатність. Але при цьому набагато зменшуються можливості захисту прав її розробників та втілювачів. Тому матеріальна форма ре-

алізації технології хоча й максимально відповідає інтересам суб'єктів господарських відносин, але її використання неможливе без створення належного спеціального правового захисту прав і законних інтересів осіб, що беруть участь у відносинах, пов'язаних зі створенням, передачею прав та втіленням технологій.

Ця проблема завжди залишалася поза увагою вчених, що досліджували суспільні відносини, пов'язані з обігом технологій. Розглядаючи загальні риси та властивості обігу технологій, робимо висновок, що матеріальне втілення технології є особливим «етапом» розвитку самої технології, оскільки її матеріальне конструювання дозволяє говорити про технологію в найбільш повному розумінні. Поєднання двох форм (інформаційного та матеріального втілення) є кінцевою стадією її розвитку, фінальним етапом, апогеєм розвитку.

Уважаємо за необхідне запропонувати певні форми матеріального втілення технології, що можуть бути використані в господарському обороті як окремі об'єкти господарських правовідносин.

По-перше, це технологія — як відокремлена, цілісна, закрита система верстатів, приладів, пристроїв, іншого устаткування і механізмів, що поєднані між собою одним технологічним призначенням — виробництвом товарів/наданням послуг — і безпосередньо пов'язані з переробленням певної сировини в кінцевий результат її функціонування. Такому об'єкту, на нашу думку, найбільше відповідає термін — «технологічна лінія». Необхідність її правової регламентації визначена тим, що технологія — це відносно закрита система складових, яка взаємодіє з навколишнім середовищем лише через потребу залучення енергії (рушійної сили) та постійного передавання інформації про хід перебігу внутрішніх процесів особі, що здійснює управління нею. Цим визначена й цілісна зв'язаність складових механізмів, які утворюють відокремлену та інтегровану сукупність, що й становить собою технологічну лінію.

По-друге, експериментальне конструювання (дослідний чи пробний зразок) є матеріальним втіленням технології в господарському обороті. Такий об'єкт не завжди буде схожий на технологічну лінію, оскільки може й не бути наділений її специфічними властивостями, але при цьому є технологією за своєю природою та функціональним призначенням.

По-третє, формою матеріального втілення є цілісний майновий комплекс суб'єкта господарювання разом із технологією, яка вже реалізована в його основних фондах. При цьому технологія не «розчи-

нуються» серед іншого майна підприємства; завдяки своїм високим економічним показникам вона, як правило, є центральним засобом виробництва будь-якого підприємства, на якому базуються всі його внутрішні відносини. Отримавши можливість контролювати такий цілісний майновий комплекс, її власник може контролювати і використання технології, яка вже впроваджена до її складу. Тим самим передача цілісного майнового комплексу суб'єкта господарювання, в якому вже реалізовано технологію, є повноцінним способом передачі технології в її матеріальному втіленні, але при цьому такий спосіб не є основним поряд із переліченими вище, а виконує допоміжну роль.

У «класичному» вигляді технологія становить собою об'єкт правового регулювання, що поєднує в собі інформаційну та матеріальну складову і дозволяє дійти висновку про її відокремленість від іншого масиву об'єктів господарських правовідносин. Ці властивості нерозривно поєднані та впливають із власної природи досліджуваного об'єкта. Як уже було зазначено вище, технології (а особливо фундаментальні та високі) можуть внести докорінні зміни до панівного способу виробництва, що, у свою чергу, зумовлено їх здатністю забезпечувати вироблення продукції/товарів, що мають високу конкурентоспроможність та/або навіть унікальні споживчі властивості. Упровадження технології в певний виробничий процес здійснюється з метою покращення результативності й підвищення економічних показників функціонування конкретних виробничих процесів. Значений об'єкт в інформаційному, а особливо матеріальному втіленні є дуже схожим на звичайний товар чи послугу, а його характеристики проявляються лише після безпосереднього застосування. Це потребує нормативного закріплення відповідних критеріїв розмежування, за допомогою яких можна виокремити технологію з-поміж звичайних технічних пристроїв та устаткування. Зважаючи на те, що найбільшу цінність технології становлять результати її реалізації, то для відмежування технології слід урахувати таке: 1) при впровадженні технології в певні виробничі процеси з'являється можливість отримати результат (у вигляді товарів чи послуг), що наділений споживчими властивостями, які не були відомі (чи недосяжні) раніше; 2) у результаті впровадження технології випускається продукція, що наділена споживчими властивостями, які значно переважають за своїми якісними характеристиками аналогічні об'єкти, що вже виготовляються в національній економіці; 3) при використанні технології

створюються об'єкти, що наділені властивостями технології (тобто результат її реалізації — поява нових технологій).

Економічний потенціал дозволяє отримати високий ступінь рентабельності виробництва, що, у свою чергу, визначає стратегічний інтерес до масового використання об'єкта дослідження у сфері малого, середнього та великого бізнесу, потребує наявності чіткого й органічного правового поля з дієвими механізмами захисту прав та законних інтересів суб'єктів господарювання, що розробляють, використовують і реалізують технологію. Одним з основних завдань законодавця на сьогодні є закріплення правового статусу технології як специфічної майнової основи господарювання. Як уже було зазначено вище, за своєю природою технологія становить собою «актив», тобто ресурси, які можуть бути контрольовані суб'єктом господарювання у зв'язку з певними подіями в минулому, що тягнуть за собою юридичні наслідки, і використання яких очікувано приведе до надходження певних економічних вигод у майбутньому [19]. При цьому технологія наділена таким величезним потенціалом, що її використання здатне докорінним чином змінити не тільки порядок здійснення господарської діяльності в межах одного суб'єкта господарювання, але й економічний уклад цілого суспільства та держави [5, с. 30–37]. Крім цього, така технологія може принести величезні прибутки її розробнику та особі, яка її втілює. Це визначає її особливе значення для економічних відносин та практики господарювання, а також актуальність і необхідність створення адекватного правового регулювання. Багатогранність природи технології, наявність двох основних форм її прояву — матеріальної та інформаційної — дозволяє зробити висновок про те, що її можна віднести як до матеріальних активів (матеріальне втілення технології, її експериментальне конструювання тощо), так і до нематеріальних (інформаційне втілення, результати науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт, «ноу-хау» тощо). Можливість входження технології відразу до двох різновидів «активу» суб'єкта господарювання не є суперечністю її внутрішньої природи, а унікальною властивістю, що дозволяє вжити спеціальних заходів економічного стимулювання, спрямованих на розвиток виробничого сектору національної економіки, та забезпечити високий рівень науково-технічного-розвитку. В основі технології завжди буде лежати дві основоположні складові: інтелектуальна та складова капіталу, які, у свою чергу, визначатимуть специфічність (дуалістичність) усіх аспектів, пов'язаних із створенням, передачею прав та втіленням технології.

У матеріальному втіленні технологію необхідно (і потрібно) відносити до матеріального активу, оскільки саме в цій формі вона буде безпосередньо задіяна в певному виробничому процесі, спрямованому на створення товарів, робіт чи послуг. При цьому буде відбуватися фізичне зношування конструктивних частин і елементів, що потребує певних коштів, направлених на їх відновлення, іншими словами, мова йде про амортизацію технології.

Інформаційне ж утілення технології може бути віднесене до нематеріальних активів, оскільки її цінність при такій формі трансферу базується на правах володіння, користування та розпорядження без урахування її матеріального конструювання. Монопольне право на технологію дозволяє забезпечити економічну вигоду не тільки від її фактичного використання у виробництві, а й від можливості одноособового володіння та втілення.

Дуалістична внутрішня природа, здатність докорінним чином змінити наявні економічні відносини та досягти високих господарських показників результативності функціонування визначають особливу цінність технології, що, на нашу думку, є підставою для того, щоб уважати її особливим різновидом майнової основи господарювання. Технологія, з одного боку, є результатом функціонування суспільства та економіки, що підтверджується її «синтетичним» характером, але, з другого боку, водночас вона є основою для здійснення науково-технічного прогресу. Тим самим технологія — база для подальших перетворень, що зайвий раз підтверджує її особливу цінність.

Технологія як специфічна майнова основа господарювання повинна становити собою комплекс спеціальних можливостей власника (правомочностей), що закріплені у відповідних нормах права, пов'язані з володінням, користуванням та розпорядженням технологією і базується на праві власності, повного господарського відання та оперативного управління інтелектуальними властивостями та характеристиками капіталу, що потенційно надають змогу кардинально змінити спосіб перебігу виробничих відносин певної сфери національної економіки.

Крім цього, аналізуючи чинне законодавство України, можна побачити, що суспільні відносини, які виникають із приводу створення, втілення та передачі прав на технологію, існують також у межах правового регулювання інноваційного права та законодавства, що є відповідною складовою частиною господарського права України.

Так, у ст. 1 Закону України «Про інноваційну діяльність» подається визначення поняття інновацій і вказується на новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоспроможні технології, продукцію або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери. Наведене визначення свідчить про те, що законодавець розглядає технологію як об'єкт інноваційної діяльності.

В економічній науці склалося два головних підходи до розуміння сутності інновацій та визначення їх співвідношення з технологією. При вузькому розумінні інновація ототожнюється з новою технікою, технологією, промисловим виробництвом [31, с. 14]. Прибічниками цієї теорії є такі вчені-економісти, як Х. Рігс, Б. Санто, Б. Твісс, В. Хіппель, Ю. Яковець та ін [31, с. 14]. Інновація в широкому значенні становить собою прибуткове використання ідей, винаходів у вигляді нових продуктів, послуг, організаційно-технічних та соціально-економічних рішень виробничого, фінансового, комерційного характеру [31, с. 14]. Прихильниками цього погляду є Д. Бессант, П. Друкер, Ю. Морозов, К. Павітт, М. Портер, Д. Тідд [31, с. 14]. Іноді додатково виділяють ще одне розуміння інновації, а саме інновація, що впроваджена в практику господарювання [31, с. 14–15].

Як зазначає більшість науковців, що досліджували ці питання, поняття інновацій є дуже широким і тому не може бути використаним у ході забезпечення правового регулювання інноваційних правовідносин [26, с. 242–247]. Безпосередніми об'єктами господарського обороту, статусу яких можуть набувати інновації, чинне законодавство України називає такі, як інноваційний продукт та інноваційна продукція.

Закон України «Про інноваційну діяльність» визначає інноваційний продукт як результат виконання інноваційного проекту та науково-дослідну і (або) дослідно-конструкторську розробку нової технології (у тому числі інформаційної) або продукції з виготовленням експериментального зразка чи дослідної партії, що відповідає таким вимогам: (а) він є реалізацією (впровадженням) об'єкта інтелектуальної власності (винаходу, корисної моделі, промислового зразка, топографії інтегральної мікросхеми, селекційного досягнення тощо), на які виробник продукту має державні охоронні документи (патенти, свідоцтва) чи одержані від власників цих об'єктів інтелектуальної власності ліцензії, або реалізацією (впровадженням) відкриттів; при

цьому використаний об'єкт інтелектуальної власності має бути визначальним для цього продукту; (б) розробка продукту підвищує вітчизняний науково-технічний і технологічний рівні; (в) в Україні цей продукт вироблено (буде вироблено) вперше або якщо не вперше, то порівняно з іншим аналогічним продуктом, представленим на ринку, він є конкурентоспроможним і має суттєво вищі техніко-економічні показники. Із цього випливає однозначний висновок про те, що технологія може бути інноваційним продуктом, оскільки для них є спільними майже всі істотні ознаки.

Зазначене вище підтверджує і Юлія Євгенівна Атаманова, яка, досліджуючи питання, пов'язані з упровадженням інновацій, указує на особливий статус технології [26, с. 82–121]. Такий погляд підтримується абсолютно всіма вченими, які здійснюють свої дослідження у сфері інноваційної діяльності. На жаль, більшість із них оминула з'ясування особливостей співвідношення понять технологій і інновацій, але певні напрацювання є, і їх необхідно розглянути дещо детальніше.

Юлія Євгенівна Атаманова визначає технологію як кінцевий результат реалізації інноваційних продуктів поряд з інноваційною продукцією та інноваційним виробництвом [26, с. 252]. Із цією точкою зору можна погодитися тільки частково, оскільки технологія в такого роду відносинах має здатність виступати кінцевим результатом здійснення інноваційної діяльності (результатом упровадження інноваційних продуктів), а може набути статусу інноваційної продукції, в той же час технологія, яка існує до (або поза) інноваційним процесом, має можливість стати джерелом інших інновацій. Зводити поняття технології лише до результату реалізації інноваційних продуктів не можна, тому що її багатогранність та економічне й соціальне значення дають змогу ширше в подальшому використовувати.

Для того щоб більш чітко розмежувати поняття інноваційного продукту, продукції і технології, спробуємо розглянути їх у розрізі розподілу останньої на технології, що втілені в товарі (продукції), і технології, які призначені для виробництва (товари і послуги зі звичайним рівнем споживчих властивостей). Це дозволить не тільки визначити, який саме правовий режим їм необхідно надати в інноваційних відносинах, а й змоделювати механізми правової регламентації відносин, пов'язаних із створенням, передачею прав та впровадженням технологій.

Як уже зазначалося раніше, технології можна поділити на ті, що втілені в певному товарі, а також ті, за допомогою яких здійснюється

виробництво продукції. Ці різновиди технологій дуже тісно між собою пов'язані, оскільки взаємодіють у тих же виробничих відносинах і не дають змогу однозначно з'ясувати, який із них відіграватиме визначальну роль. Таким чином, неможливо встановити, яка технологія зумовлюватиме іншу — «виробнича» чи «товарна».

Ураховуючи те, що в результаті функціонування технології виникає товар, який наділений унікальними споживчими якостями, або ж товар із підвищеними показниками конкурентоспроможності чи товар, наділений властивостями нової технології, його «особливість» буде визначатися внутрішньою природою, в основі якої також може лежати технологія. У цьому разі мова йде про товари, що за своєю природою є матеріальним утіленням технології, яке через масове тиражування й розповсюдження набуває статусу товару на відповідному товарному ринку. Таку технологію доцільно визначити як інноваційну продукцію, а відповідне втілення технології як «товарно-функціональну технологію». При цьому ототожнити інноваційну продукцію зі звичайним товаром не можна, оскільки саме вона є фактичним відтворенням технології, має унікальні споживчі характеристики, які здатні змінити наявний виробничий сектор національної економіки України.

Наступним різновидом, про який ітиме мова, є технологія, за допомогою якої здійснюється виробництво продукції, безпосередньо пов'язаної з переробкою певної сировини. Її головне призначення та основна сфера використання, на нашу думку, дозволяє дати їй назву «промислова технологія» (або «технологія масового виробництва»). Результатом її функціонування не завжди є створення товарів, які наділені унікальними споживчими властивостями. В цьому випадку мова може йти про виробництво товарів із «рядовими» характеристиками, але використання технології такого роду дає можливість істотно підвищити рівень конкурентоспроможності отриманої продукції (послуг). Таким чином, промислова технологія (масового виробництва) може бути тісно пов'язана з товарно-функціональною або взагалі не взаємодіяти з нею. Як правило, таким об'єктом господарського обороту є матеріальне втілення технології у вигляді цілісної технологічної лінії (дослідного зразка чи експериментального конструювання).

Наявність промислової технології вказує на те, що в інноваційних відносинах цей об'єкт має можливість виступати як інноваційний продукт, що може бути реалізований у межах певного інноваційного

проекту. Поділяємо погляд Ю. Є. Атаманової стосовно того, що технологія може виступати і кінцевим результатом реалізації інших інноваційних продуктів (тоді мова йтиме про таку форму участі технології в господарському обороті, як технологія, впроваджена до фондів певного суб'єкта господарювання в ролі його майнової основи господарювання).

Ураховуючи те, що серед усіх інновацій технологія є єдиним об'єктом, функціонування якого безпосередньо пов'язане з переробкою певної сировини, це автоматично визначає її як «особливий об'єкт», що наділений потенційною здатністю привнести зрушення в наявний економічний уклад. На основі промислових та товарно-функціональних технологій, розвиток яких є найбільш простим засобом реалізації концепції технологічного прориву, повинні базуватися такі спеціальні засоби державної підтримки, як стимулювання розвитку інноваційного виробництва та інноваційних підприємств, про які йтиметься трохи далі.

Зважаючи на всі наведені твердження, робимо висновок про те, що технологія є специфічним інноваційним продуктом, який має здатність змінити суспільні відносини, у тому числі економічні, і посідає центральне місце в усій системі інноваційних об'єктів, а також потенційно може давати максимальний інноваційний ефект від свого впровадження у виробничий сектор національної економіки України.

Крім того, технологія в господарському обороті може набувати правових характеристик інноваційної продукції (коли мова йде про товарно-функціональну технологію) і водночас бути результатом реалізації інших інноваційних продуктів (у такому разі технологія — це результат інноваційної діяльності).

Виходячи з усіх наведених вище ознак, можна зробити узагальнювальний висновок про те, що під технологією слід розуміти актив суб'єкта господарювання, що є закритою системою послідовно взаємопов'язаних та взаємодіючих компонентів (системне поєднання об'єктів права інтелектуальної власності), а саме: виробничих методів і процесів; відомостей про послідовність окремих виробничих операцій, що ґрунтуються на результатах науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, зафіксованих у проектній документації; охоронних документах, які підтверджують правомірність використання об'єктів права інтелектуальної власності, що входять до її складу, а також утілених у механізмах, устаткуванні, приладах тощо,

нерозривно пов'язаних між собою матеріальними, енергетичними, інформаційними зв'язками, які в результаті дозволяють реалізувати спільну мету — виробництво нового продукту чи надання нової послуги, які за своїм впливом на систему економічних відносин підвищують науково-технічний рівень виробництва, включаючи рівень його технологічного укладу, та пов'язані з настанням різноманітних соціальних наслідків.

Усе вказане вище засвідчує те, що технологія наділена абсолютно всіма необхідними ознаками для того, щоб використовуватися як інвестиція. У ній є інтелектуальний і майновий складові як визначальні характеристики будь-якої інвестиції.

Але процеси інвестування технологій у національну економіку України майже не відбуваються. Основна причина криється в тому, що чинна нормативно-правова база регулювання господарських відносин не містить відповідних норм, які б «адекватно» впорядковували ті суспільні відносини, що пов'язані з передачею прав на технологію.

Указана проблематика перегукується з питанням фіксації технології в чинному господарському та цивільному законодавстві. Оскільки сама технологія як первинний об'єкт правового регулювання господарського та цивільного законодавства не знайшла свого належного відображення, то в жодному разі не можна говорити про її інвестування в якийсь із секторів національної економіки України.

На нашу думку, найбільш швидкими та оптимальними засобами усунення прогалин правового регулювання відносин інвестування технологій є:

- прийняття Інноваційного кодексу України, проект якого вже було розроблено фахівцями Науково-дослідного інституту правового забезпечення інноваційного розвитку, Національної академії правових наук України;
- прийняття спеціального нормативно-правового акта Закону України «Про технології», в якому слід закріпити основні та визначальні засади правового статусу технології як основного інноваційного об'єкта;
- відображення в Законі України «Про інноваційну діяльність» положень щодо технології як визначального об'єкта інноваційної діяльності [34];
- уведення до Цивільного кодексу України положень щодо технології як синтезованого (синтетичного) об'єкта права інтелектуальної власності;

- включення до Господарського кодексу України правових норм, пов'язаних із уведенням технології до складу об'єктів господарського обороту;
- внесення змін до чинних нормативно-правових актів із метою включення технології до складу інвестицій (об'єктів інвестиційних відносин);
- затвердження оновленої редакції наявного порядку державної реєстрації технологій (що буде базуватися на проведенні наукової експертизи технології), створення єдиного державного реєстру технологій, права на які можуть бути реалізовані їх розробниками.

Реалізація окреслених заходів нормативного розвитку чинного правового поля України дозволить забезпечити чіткий правовий статус технології, відмежувати її від схожого інтелектуального доробку, який не дасть змоги забезпечити досягнення аналогічного результату або й взагалі може призвести до абсолютної економічної недоцільності їх промислового використання.

У будь-якому разі наявне нормативне регулювання не здатне забезпечити розв'язання завдань, які ставляться виробничим сектором національної економіки, і потребує негайного докорінного реформування та вдосконалення.

2.2. Особливості правового статусу суб'єктів і учасників відносин, пов'язаних з інвестуванням технологій в Україні

Сучасна юридична наука досить багато уваги приділяє поняттю суб'єктів та учасників інвестиційних відносин. Серед досліджень слід назвати праці О. М. Вінник, Р. Б. Шишки, Ю. М. Жорнокуя. Але до цього часу ніхто з науковців не розробляв питання суб'єктів та учасників відносин, пов'язаних з інвестуванням технологій.

Оксана Мар'янівна Вінник, зокрема, відзначає, що суб'єктами інвестиційних правовідносин є інвестори та інші учасники інвестиційної діяльності. При цьому, посилаючись на положення ч. 2 ст. 5 Закону «Про інвестиційну діяльність», науковець визначає інвесторів як таких учасників інвестиційної діяльності, що приймають рішення про вкладення власних, позичкових і залучених майнових та інтелектуальних цінностей в об'єкти інвестування. У свою чергу, інвестори можуть виступати в ролі вкладників, кредиторів, покупців, а також